

- Čermák, M. 2006. „Konec pasivního kouření. Svět nekuřáků.“ *Zdravotnické noviny* 15: 12-15.
- Hrubá D. et al. 2003. „Začátky kouření českých adoslescentů. Hygiena.“ *Časopis pro ochranu a podporu zdraví* 1 (48): 29-41.
- Kastnerová M., B. Žižková 2007a. „Vývoj tabakismu u nás a ve světě.“ *Prevence úrazů, otrav a násilí* 1 (3): 77-79.
- Kastnerová M., B. Žižková 2007b. „Kouření jako zdravotně sociální problém.“ *Prevence úrazů, otrav a násilí* 2 (3): 183-189.
- Králíková, E. et al. 2005. „Doporučení pro léčbu závislosti na tabáku.“ *Časopis lékařů českých* 5: 327-333.
- Nešpor, K. 2002. „Průchozí“ drogy. *Co by měli vědět rodiče a další dospělí, kteří se starají o děti a dospívající*. Praha: 2002. SZÚ.
- Občané o kouření. [online], [cit. 2008-07-10]. Dostupné z: <http://www.cvvm.cas.cz>.
- Polanecký et al. 2001a *Mládež a návykové látky v České republice – trendy let 1994 – 1997 - 2001*. Praha: 2001a. Hygienická stanice hlavního města Prahy.
- Polanecký et al. 2001b. *Mládež a návykové látky v České republice – 2000*. Praha: Hygienická stanice hlavního města Prahy.
- Studie HBSC. [online], [cit. 2008-30-03]. Dostupné z: <http://www.hbsc.org>.
- Studie ESPAD. [online], [cit. 2008-30-03]. Dostupné z: <http://www.adiktologie.cz>

Markéta Kastnerová je absolventkou 1. LF UK a Fakulty agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů České zemědělské univerzity v Praze. Od roku 2005 působí na Krajské hygienické stanici Jihočeského kraje se sídlem v Českých Budějovicích a také na katedře veřejného a sociálního zdravotnictví Zdravotně sociální fakulty Jihočeské univerzity. Věnuje se vědecké a pedagogické činnosti v oblasti veřejného a sociálního zdravotnictví a prevence a podpory zdraví. Lze ji kontaktovat na adrese: marketa.kastnerova@gmail.com

Pojem „společenská soudržnost“ v názorech veřejného mínění a hodnotové postoje k uspořádání společenských vztahů*

Conceptions of the term “social cohesion” in public opinion and value orientations to fabric of social relationships

Jiří Šafr

Abstract: The article pursues how the concept of „social cohesion” is understood by the Czech public. Firstly, the respondents predominantly do not know the concept; in addition spontaneous answers to the open-ended questions show that different meanings are associated with this concept. The second part analyses the battery of statements “what creates a cohesive society”. Three latent dimensions were identified: values of reciprocity and equality, collective identity and European liberalism. We can consider them general value orientations to arrangement of social relations. Only the first dimension is very weakly linked with the position in society. Correlations with political orientations and preferences, albeit weak, corroborate two-dimensionality of political values of the Czech population. In general, we can find two basic meaning spheres in public opinion, how should be achieved a cohesive society: consensus (a unity of values, common goals) and “functional interpersonal relations” (social justice, solidarity, mutual assistance, decency and confidence).

Key words: social cohesion, public opinion, value orientations

Znalost pojmu společenská soudržnost

V tomto článku sledujeme, jak česká veřejnost chápe pojem „společenská soudržnost“, zda se k němu vážou odlišné sémantické dimenze a jaké hodnotové orientace stojí za představami o utváření soudržné společnosti. Pojem sociální soudržnost se objevuje ve veřejném diskursu teprve v posledních několika letech a to především v souvislosti s politikou Evropské unie a vládním programem. Dá se říci, že se vyskytuje pře-

devším v rámci odborné debaty, do běžného jazyka v odpovídajícím významu jako redukce nerovností, především regionálních, a vytváření společných evropských institucí rozhodně neproniká (podrobněji k prakticko-politickému konceptu koheze viz [Šafr, Sedláčková 2006]). Nicméně, samotný pojem „soudržnost“ ve vztahu k druhým lidem a jako charakteristika sociálních pout je čas od času v běžném diskursu používán, a to ve smyslu pospolitosti ať už národní nebo ve vztahu ke sportu jako týmová jednota. V běžném jazyce tak používá-

me pojmu soudržnost obvykle ve významu pojmu *solidarita*, tedy jako „soudržnost, pospolitosť; vzájemnou podporu, svornost, pocit sounáležitosti, ochotu k vzájemné pomoci a podpoře“ [Linhart et al. 2003: 345]. Jak uvidíme na výpovědích z otevřených otázek, v tomto smyslu chápe soudržnost společnosti i většina respondentů dotázaných ve výzkumu veřejného mínění.

Problematikou významu a chápání pojmu „společenská soudržnost“ se obsírně zabýval výzkum veřejného mínění z října 2004 a ledna 2005 provedený v rámci kontinuálního šetření *Naše společnost* (CVVM). Vezmeme-li v úvahu novost významu v kontextu politiky EU i relativní řídkost užívání slova soudržnost/soudržný v běžném jazyce nepřinesly odpovědi na otázku, zda se lidé setkali s pojmem „společenská soudržnost“ nečekané výsledky. Pouhá čtvrtina dotázaných (27 %) deklaruje, že termín zná. Jeho neznalost navíc dokumentuje i téměř pětina těch (18 %), kteří na otázku neuměli odpovědět. Obeznamenost roste s dosaženým vzděláním: s pojmem se setkali v porovnání s ostatními nejčastěji lidé s vysokoškolským vzděláním. Rozdíly z hlediska věku jsou spíše nepatrné: lidé středního věku (30-44 let) se vyznačují znalostí, pro úplně nejmladší (15-29 let) je naopak typická neznalost, podobně pro nejstarší generaci (60 a více let) je příznačné, že neumí odpovědět (chi-sq 2,11; p = 0,007).

Vedle znalosti pojmu výzkum zjišťoval i názor na to, zda vytvářet soudržnou společnost má vůbec cenu. Odpovědi tak mohou naznačit, jakou konotaci slovní spojení „společenská soudržnost“ mezi českou veřejností má. Zřejmě i díky formulaci otázky, která svým vysvětlením evokovala jednoznačně pozitivní charakter,¹ – ponechané pro účely časového srovnání v původním znění z výzkumu Soudržnost 2003 – je naprostá většina české veřejnosti přesvědčena o smysluplnosti významu vytváření společenské soudržnosti (89 % odpovědi rozhodně či spíše ano). Pouhá čtyři procenta nepovažují soudržnost za důležitou. Odpovědi se neliší podle věku, vzdělání, profese ani příjmu, pouze ženy uvádějí častěji oproti mužům, že vytvářet soudržnou společnost má rozhodně cenu.

Z uvedených odpovědí na otázky týkající se znalosti pojmu „společenská soudržnost“ a hodnocení její prospěšnosti je patrné, že pod tímto pojmem a jeho konotací si obyvatelé ČR vesměs umějí něco intuitivně představit, přesto ale existuje značná část populace, přibližně pětina, která na tyto otázky odpovědi nezná. Způsobeno je to tím, že se jedná o problematiku ve veřejném diskursu poměrně novou, ba můžeme říci, co se týče výskytu, ojedinělou, jejíž naléhavost je obecně považována za velmi nízkou.

Představy o pojmu společenská soudržnost – volné odpovědi na otevřenou otázku

Jak Češi chápou možné významy koheze podrobně ukazují odpovědi na otevřenou otázku: co si představujete pod pojmem „společenská soudržnost“ (CVVM leden 2005).² Cílem otevřeného dotazování bylo zjistit, v jakých souvislostech a rámcích o „společenské soudržnosti“ česká veřejnost uvažuje (a zda vůbec); tedy pokusit se o „porozumění argumentativního kontextu“ [Vávra 2006]. Dotázaní měli možnost uvést tři spontánní odpovědi. Abychom získali informaci ze všech výpovědí dohromady, analyzovali jsme je pomocí metody „multiple response analysis“, umožňující spojit více znaků

se stejnými hodnotami do jedné proměnné. Získali jsme tak 2349 odpovědí z 3111 možných. Podíl platných odpovědí byl vzhledem k dříve uvedené převažující deklarované neznalosti pojmu překvapivě velmi vysoký: 99 % dotázaných uvedlo alespoň jednu odpověď (přitom 2,7 % přiznalo, že „neví“), 78 % dvě a 50 % všechny tři. Ukazuje se tedy, že pokud se ptáme otevřenou otázkou, naprostá většina české veřejnosti má o obsahu pojmového spojení „společenská soudržnost“ určitou představu.

Původní individuální odpovědi, které byly CVVM zakódovány do 40 kódů, jsme kategorizovali do deseti základních skupin, tzv. kódového rámce uvedeného v tabulce 1 (podrobné členění se všemi získanými odpověďmi lze nalézt v [Šafr 2006: 65-66]). Jejich struktura i četnosti ukazují, že nelze v žádném případě hovořit o jedné univerzálně sdílené kategorii významu pojmu společenská soudržnost. Laické pohledy na soudržnost společnosti do značné míry odpovídají teoretickým konceptům, které jsme se snažili při jejich kódování uplatnit. V porovnání s přímým dotazem na znalost pojmu je do jisté míry překvapivým zjištěním, že pouze tři až čtyři procenta respondentů si pod společenskou soudržností neumí nic představit. V této souvislosti je třeba také zmínit, že tazatelé CVVM měli instrukci požadovat nějakou konkrétnější odpověď, než vágní opis že „společnost drží pohromadě“.

Nejčastěji je soudržnost vnímána jako solidarita na úrovni pomoci mezi jednotlivými lidmi (23 % odpovědi). Vedle ní se vyprofilovala čtvrtá skupina odpovědí, námi nazvaná jako „společenská solidarita“, která je sice také vázána na vzájemnost, ale spíše ve smyslu sociální spravedlnosti a rovnosti ve výsledku, či jako sociální smír (10 %). Druhou nejvíce zastoupenou skupinu významů pojmu soudržnost společnosti (22 %) představuje důraz na kvalitu mezilidských vztahů. Patří sem různé pro-sociální hodnoty, např. tolerance, úcta, slušnost, porozumění, upřímnost či úcta k ostatním. Do této skupiny jsme zařadili také důvěru k druhým lidem, ač v porovnání s jejím dominantně pozitivním hodnocením v baterii výroků „co vytváří soudržnou společnost“ (viz dále graf 2) se důvěra explicitně objevila pouze v jednom procentu volných odpovědí (ze všech tří otázek současně). Vezmeme-li ovšem v úvahu, že sociální důvěra představuje jakési „mazadlo kooperace, protože posiluje očekávání reciprocit“ [Misztal 2001], pak kategorie, kterou jsme nazvali „dobré vztahy a hodnoty vzájemnosti“, lze chápat ve své podstatě jako generalizovanou mezilidskou důvěru.

Vzhledem k zakořeněnému sklonu české populace k rovnostářství i související „etastické tradice politické poddanosti a závislosti“ [Müller 2005] je poněkud neočekávaným zjištěním skutečnost, že se ve výpovědích nikterak neobjevuje akcent na přerozdělování od bohatých k chudým. Nejbližší má tak k tomuto obsahu uvedená skupina odpovědí nazvaná „společenská solidarita“, rozhodně se s ním ale významově zcela nekryje.

Z výše uvedených významových dimenzí se značně vymyká třetí skupina, která nepředstavuje nějaké kvality společenských vztahů, ale zdůrazňuje skupinovou resp. prostorovou podmíněnost významu slova soudržnost (14 % odpovědi). Do této kategorie jsme zařadili ty výpovědi, v nichž respondenti uváděli, že o soudržnosti je třeba hovořit pouze ve spojitosti s konkrétními skupinami. V této souvislosti byly zmiňovány úrovně jako národ, obec, profesní seskupení a malé sku-

piny jako např. sportovní klub. Tato skupina významů je značně heterogenní, neboť v sobě zahrnuje tak protikladné úrovně jako celospolečenskou dimenzi (5 %) na straně jedné a na druhé straně interpersonální dimenzi, kdy dotázaní uváděli, že o soudržnosti má smysl uvažovat jenom v souvislosti s malými skupinami (5 %).

Pátou skupinu (9 %) lze označit za dimenzi sociální integrace. Zastánci této představy společenské soudržnosti kladou důraz na konsenzus jako jednotu cílů, zájmů a názorů. Do další kategorie kolektivní identity založené na vlastenectví a tradici jsme zařadili i soudržnost vázanou na národní identitu ve slabé – deklarativní podobě při různých sportovních utkáních (6 %). Soudržnost vnímají respondenti také jako participaci, tedy jako aktivní občanství (8 %). Nejméně zastoupenou kategorií odpovědi (2 %) představuje důraz na svobodu a rovnost příležitostí pro všechny. Dodejme, že skupina ostatních uváděných významů, nejčastěji se jednalo o spokojenost lidí a bezpečnost, představuje pouhé jedno procento ze souhrnu všech tří možných odpovědí od každého respondenta.

Jak lidé přemýšlejí o soudržnosti, resp. zda a případně s jakými sémantickými strukturami se lze setkat, by měl naznačit vzájemný výskyt prvních dvou odpovědí bez ohledu na jejich pořadí. Uvažujeme pouze tyto odpovědi, neboť třetí možnost využila pouze polovina dotázaných, a lze se oprávněně domnívat, že u ní je vazba na předchozí významy spíše náhodná. Jde nám o to, v jakých kombinacích se významy společenské soudržnosti vyskytují (v tabulce 2 symetrizovaná matice párových četností). Pro názornost bylo použito pouze osm nejčastějších okruhů významů slova soudržnost, vynechány byly prázdné odpovědi a nevim (33 % spoluvýskytů) a kategorie ostatní (0,8 %).

Pomineme-li častou kombinaci, kterou představují odpovědi pocházející pouze z druhé dimenze důvěra zahrnující dobré vztahy a hodnoty vzájemnosti (10 % odpovědí), tak nejčastější vzorec odpovědi na otázky, co je soudržnost, představují kombinace této a první dimenze označené jako altruismus (15 %). Pokud lidé o soudržnosti uvažují, tak je to nejčastěji právě v souhrě významu solidarity mezi lidmi (vzájemná pomoc, altruismus) a dobrých vztahů či hodnot vzájemnosti (úcta, důvěra, tolerance). Za zmínku ještě stojí kombinace první a čtvrté dimenze (8 %), tedy propojení solidarity „zdola“ (altruismus) i „shora“ (etatismus) a první dimenze solidarity „zdola“ spolu s třetí dimenzí upozorňující na potřebu chápat soudržnost ve vztahových a prostorových úrovních (10 %). Zdůrazněme, že převažuje ve třetině případů vzorec, v němž se vyskytuje kombinace určitého významu s prázdnou odpovědí (u všech tří výpovědí je to dokonce polovina), tudíž o reálně existující a hlouběji zakotvené sémantické struktuře slova společenská soudržnost v podstatě nelze hovořit.

Přejdeme nyní k celkové kompozici odlišných významů. Párové četnosti spoluvýskytů jsme symetrizovali a normalizovali pomocí Jaccardova koeficientu podobnosti a s použitím nemetrického mnohorozměrného škálování (MDS) zobrazili jejich vzájemnou podobnost ve dvourozměrném prostoru. V principu technika MDS redukuje vzdálenosti (ne/podobnost) objektů do nejčastěji dvojrozměrného prostoru, což umožňuje smysluplně interpretovat strukturu těchto distancí jako celku. Smyslem této analýzy je odhalit sémantické okruhy tak, jak je určuje vzájemný výskyt odlišných obsahů pojmu soudržnost. Jednoduše řečeno, zda existuje nějaká pravidelnost

Tabulka 2. Chápání pojmu „společenská soudržnost“, procento odpovědí na 3 otevřené otázky, kódový rámec, % odpovědí

Solidarita mezi lidmi (altruismus)	23
Dobré vztahy a společné hodnoty (důvěra)	22
Vztahové a prostorové úrovně (celospolečenská / skupinová / interpersonální)	14
Společenská solidarita shora (sociální spravedlnost, smír)	10
Integrace (jednota cílů, zájmů)	9
Participace – aktivní občanství (angažovanost)	8
Kolektivní identita, národ (vlastenectví, tradice, sportovní utkání)	6
Svoboda, rovnost příležitostí (spravedlnost)	2
Ostatní (spokojenost lidí, bezpečnost)	1
Nevím	5
Celkem 2349 odpovědí	100 %

Zdroj: Naše společnost CVVM, leden 2005; věk 15+.

delnost v tom, jaký význam nás napadne na prvním a druhém místě.

Vzájemné vzdálenosti jednotlivých kategorií kódů prvních dvou otevřených otázek zobrazuje mapa objektů v grafu 1. Vidíme, že sémantický prostor pojmu sociální soudržnost není zcela jednoznačně vyprofilován. Znamená to, že ač existují popsané nejčastější vzorce odpovědí, tak struktura významů není celkově významově provázána ani zřetelněji ukotvena (jako by tomu bylo v případě, pokud by lidé spatřující soudržnost např. v národní identitě rovněž uváděli odpovědi ve významu integrace – jednoty cílů a zájmů). Odhalit, jaká kritéria či dimenze jsou v pozadí významů je nesnadné, zřetelně proti sobě stojí pouze na jedné straně národ či kolektivní identita (vlastenectví, tradice) a na druhé individualistická svoboda (rovnost v přístupu k lidem). Patrná je také středová pozice kategorie významů společenské soudržnosti označené jako altruismus/ vzájemná pomoc mezi jednotlivými lidmi, která představuje nejčastější kombinaci s ostatními obsahy. Vcelku se nicméně ukazuje, že významy pojmu společenská soudržnost se víceméně překrývají, resp. nemají výraznější logickou afinitu, což ovšem může být z působeno i zkrácením v průběhu vícestupňového kódování odpovědí.

Jak česká populace rozumí pojmu soudržnost společnosti a jaké významy si s ním asociuje, ukazují také odpovědi na otevřenou otázku, jak usilovat o to, aby společnost byla soudržná. Ta byla položena v rozsáhlém reprezentativním výzkumu „Sociální a kulturní soudržnost“ (2005-06),³ kde následovala po otázce, zda má smysl usilovat o to, aby byla naše společnost soudržná, na níž více jak dvě třetiny dotázaných odpovědělo kladně (67 %). Nejčastější skupinou odpovědí, jak soudržnost posilovat, byla vedle odpovědi nevim (17 %) a jinak (24 %), opět dimenze kladoucí důraz na dobré mezilidské vztahy: tolerancí, solidaritou, charitou, spoluprací, vzájemnou pomocí; vzájemnou podporou a pochopením, slušností a ohleduplností; vzájemnou komunikací; úctou a respektem (17 % všech platných odpovědí). K nim je možno přiřadit i odpovědi: solidaritou, charitou, spoluprací, vzájemnou pomocí (10 %), tedy obdobu kategorie, kterou jsme ve výzkumu CVVM označili jako „solidarita mezi lidmi“ (altruismus). Poněkud odlišnou

Tabulka 2. Významy pojmu „společenská soudržnost“, společné výskyty v odpovědi na první a druhou otevřenou otázku

	altruismus	důvěra	prostor	solidarit	integrace	občan.p.	národ
altruismus (pomoc lidí)	-						
důvěra (dobré vztahy)	104	-					
prostor (skupiny)	74	40	-				
solidarita (shora)	79	16	15	-			
integrace (společné cíle)	30	24	29	11	-		
občanská participace	57	10	10	8	13	-	
národ (kolektivní identita)	25	4	13	7	10	7	-
svoboda (rovnost příležitosti)	7	5	0	4	6	1	1

Zdroj: Naše společnost, CVVM, leden 2005; věk 15+.

Poznámka: pouze platné odpovědi, varianty odpovědi s menší četností než 2 % případů nejsou zahrnuty, symetrizovaná matice

rovinu názorů na posilování společenské soudržnosti představuje výchova rodičů a školy (9 %) a výchova skrze sdělovací prostředky (2 %). Často byla také zastoupena dimenze práva, zákonů a spravedlnosti (9 %) a odpovědi požadující odstranění nerovnosti (6 %). Zmíníme ještě jeden okruh, byť představuje jen jedno procento odpovědí, který klade důraz na víru a náboženství. Jde o dimenzi, která se ve výpovědích ve výzkumu CVVM vůbec neobjevila. Také politické scéně připisuje česká veřejnost marginální význam. Jen tři procenta dotázaných se domnívají, že lepší politika, politici, program či nová politická strana by byly schopny zajistit soudržnost naší společnosti.

Shrneme-li výsledky odpovědi na otevřené otázky, co si česká veřejnost představuje pod pojmem „společenská soudržnost“, patrné jsou dvě skutečnosti. Na jedné straně odpovědi nejsou vzájemně výrazně konzistentně provázané, což naznačuje, že lidé nemají v této problematice vyhraněný názor, a zároveň nejčastěji uváděné odpovědi jasně ukazují na převládající důraz, který české veřejné mínění při chápání společenské soudržnosti klade na kvalitu mezilidských vztahů.

Názory na zdroje společenské soudržnosti

Názory veřejnosti na to, kde lze spatřovat zdroje společenské soudržnosti, sledoval výzkum Naše společnost v říjnu 2004 pomocí baterie třinácti předem definovaných odpovědí na otázku: „Co podle Vás vytváří soudržnou společnost?“. Jednalo se o upravenou verzi otázek původně navržených ve výzkumu Soudržnost z roku 2003 [Machonin et al. 2004]. Shodných výroků je pouze osm. Podrobný rozbor této původní baterie s jedenácti položkami lze nalézt v [Tuček 2004], časové srovnání 2003-2004 v [Tuček 2006].⁴

Z grafu 2 je patrné, že ve všech případech převažují kladné odpovědi. Z nabízených variant za nejdůležitější při vytváření soudržnosti společnosti chápou dotázaní suverénně vzájemnou důvěru mezi lidmi. Konfrontujeme-li předem standardizované výroky s obsahem dříve uvedených odpovědí na otevřenou otázku, na první pohled explicitně koncept důvěry ve veřejném diskursu za synonymum soudržné společnosti nemůžeme považovat. Nicméně připomeňme, že nejvíce otevřených odpovědí pocházelo z kategorie solidarita a dob-

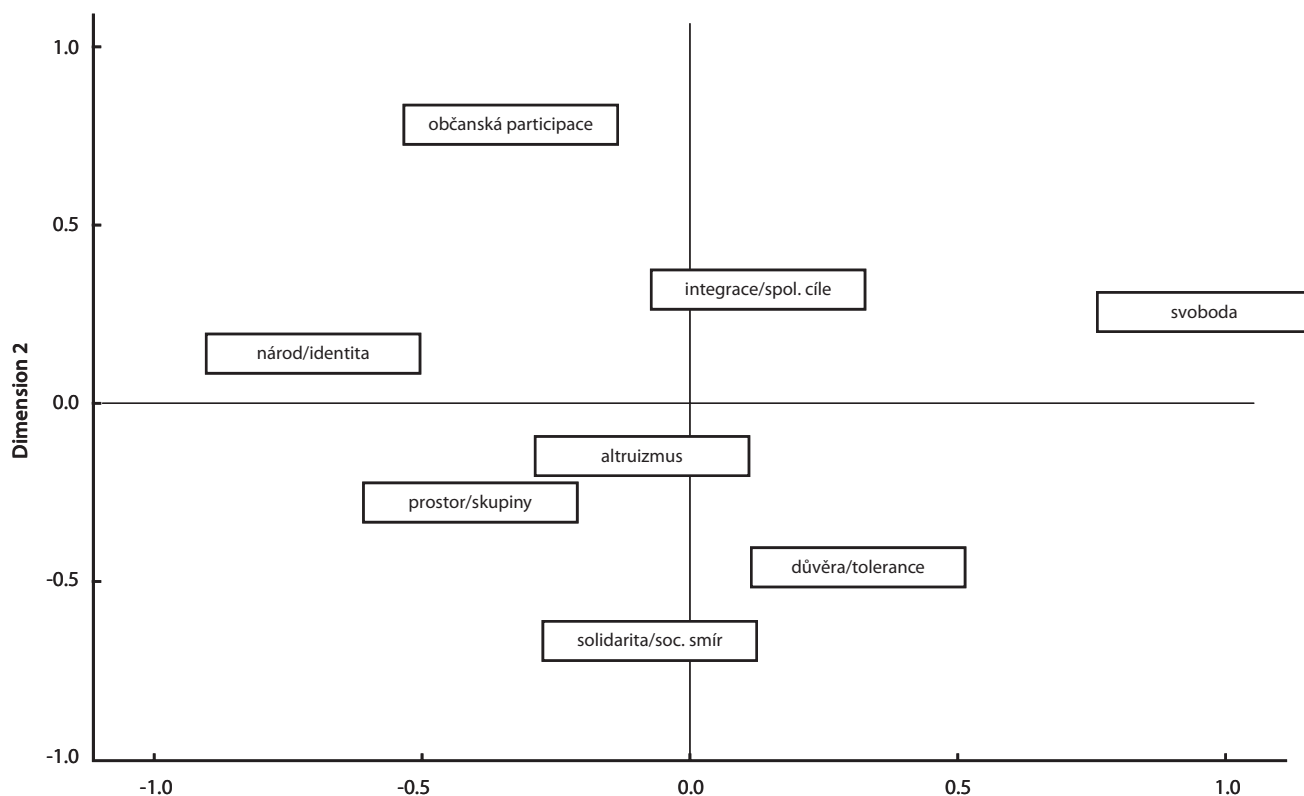
ré mezilidské vztahy, jejíž význam se s generalizovanou důvěrou značně překrývá.

Zdroje soudržnosti společnosti jsou dále respondenty nejčastěji spatřovány v sociální spravedlnosti a seberealizaci (min. 90 % kladných odpovědí), dále ve sdílených mravních hodnotách, ekonomické prosperitě, svobodě a národní soudržnosti. Druhou skupinu odpovědí pak představují významy s nejnižší mírou kladných odpovědí, stále však převažujících, mezi které patří přináležetost k Evropě, důvěra k politikům a sdílená představa o budoucnosti (více jak čtvrtina záporných odpovědí). Zčásti sem patří ještě rovnost lidí jako zdroj společenské soudržnosti (23 % negativních odpovědí). Tato skupina otázek se s výjimkou rovnosti vyznačuje také tím, že respondenti na ně nejčastěji neuměli odpovědět. Podíl odpovědí „nevím“ u nich přesahuje 10 %.

Podobně jako v roce 2003 [srov. Tuček 2004: 32] se na prvních místech v závěsu za dominantní důvěrou mezi lidmi objevila sociální spravedlnost spolu se společně sdílenými mravními hodnotami, seberealizací pro většinu lidí a ekonomickou prosperitou. Poslední zmíněný zdroj soudržnosti se jako jedna ze tří nově zařazených možností oproti dotazníku z roku 2003 umístil na předním místě, zatímco druhé dvě nové položky „vědomí přináležetosti k Evropě“ a „důvěra k politikům“ se umístily až na posledním místě.

Pokud vezmeme v úvahu rozptyl odpovědí (připomeňme, že se jedná o určité zjednodušení, neboť škály byly pouze ordinální a čtyřbodové), pak nejvyšší mírou vnitřní neshody se vyznačují důvěra v politiky, přináležetost k Evropě a vědomí rovnosti (směrodatná odchylka větší než 0,8). Zastavme se na chvíli u rozrůzněnosti odpovědí spojujících soudržnost s rovností lidí. Patrně i v laickém diskursu je přítomná dvojakost významu rovnosti. Může se jednat o rovnost ve výsledku (princip equality), a nebo rovnost v přístupu (princip equity). Ze vzájemných korelací mezi odpověďmi je rovnost nejvíce vázána na sociální spravedlnost (Spearmanova korelace $RC = 0,49$ $p < 0,01$). Tato souvislost zůstává nejvyšší i při kontrole vlivu ostatních položek v baterii.⁵ Jinými slovy odpovědi rovnost a sociální spravedlnost měří do značné míry podobnou dimenzi. Tato struktura odpovědí by naznačovala, že rovnost jako zdroj soudržnosti je chápána respondenty spíše ve smyslu výsledku (equality). Nicméně korelace s položkou seberealizace pro většinu, kterou lze chápat jako určitého zástupce druhé-

Graf 1. Sémantický prostor pojmu „společenská soudržnost“, první a druhá odpověď na otevřenou otázku. Multidimenzionální škálování.

Zdroj: Naše společnost, CVVM, leden 2005; věk 15+.

Poznámka: metoda Proxscal, ordinalizované relativní vzdálenosti, normalizovaný stress 0,0177. Četnosti kombinací odpovědí na první dvě otázky z tabulky 2 transformovány na matici podobnosti pomocí Jaccardova koeficientu

ho principu rovnosti v přístupu (equity), je rovněž významná (RC = 0,38). Dodejme, že rovnost jako zdroj soudržnosti vykazuje pozitivní vztah s levo-pravou deklarovanou politickou orientací (RC = 0,12), jedná se po „vědomí sociální spravedlnosti“ a „společně sdílené představě o budoucnosti“ o třetí nejsilnější souvislost s levicovými postoji.

Interpretovat obsah pojmu „sociální soudržnost“ ve vědomí české veřejnosti pouze prostřednictvím položek obsažených v baterii otázek však nelze, neboť respondenti ve svých výpovědích byli omezeni výzkumníky předem připraveným seznamem nabízených možností víceméně všech nějakým způsobem pozitivně se společenskou soudržností svázaných. Otázkou tak je, zda předem definovaný koncept, co soudržnou společnost vytváří [viz Tuček 2004], plně pokrývá významy, které lidé pojmu soudržnost mohou připisovat. Pro posouzení obsahové validity – rozuměj úplnosti významové domény jevu, který zkoumáme – pochopitelně nemáme k dispozici žádný teoretický model, který by vysvětloval možnou strukturu významů pojmu „soudržnost společnosti“ v laickém diskursu. Nicméně porovnáme-li obsah analyzované baterie výroků se spontánními odpověďmi na otevřenou otázku, nalezneme značnou analogii. Nabízené varianty „co vytváří soudržnou společnost“ tak v podstatě opomíjí pouze tři dimenze objevující se ve volných odpovědích. První představuje občanská participace a aktivní občanství. Zde poznamenejme, že na ní je v teorii celospolečenské koheze kladen velký důraz [viz Šafr, Bayer, Sedláčková 2008]. Dalšími dvěma jsou pak právo a spravedlnost ve smyslu trestající spravedlnosti a rovněž významově odlišně postavená prostorová dimenze soudržnosti váží-

ci se na konkrétní skupiny.⁶ Klíčové dimenze solidarita, dobré vztahy mezi lidmi, společné hodnoty a svoboda spolu s rovností příležitostí jsou v baterii otázek zastoupeny (podrobněji k validitě baterie otázek viz [Šafr 2006: 60-62]).

Obě metody uplatněné při měření významu pojmu obecně ukazují, že lidé hledají prameny společenské soudržnosti nejčastěji na jedné straně ve vzájemné solidaritě, dobrých mezilidských vztazích resp. důvěře a na druhé straně v principech sociální spravedlnosti (rovnosti v přístupu). Soudržnost vnímaná jako národní identita a společné cíle se objevuje až v druhé polovině pořadí. V následující části budeme ve struktuře výroků hledat, zda existují různé sémantické dimenze „zdrojů společenské soudržnosti“ a jak jsou vázány na postavení dotázaných ve společnosti a jejich politické orientace.

Odlišné dimenze názorů na zdroje společenské soudržnosti

Na uvedenou baterii otázek můžeme nahlížet dvojitým způsobem. Jednak nám poskytuje vhled do toho, jak lidé soudržnosti společnosti rozumí jako pojmu, posloužit nám může ale i jako indikátor toho, jaké odlišné koncepty lidé považují za zdroje konsenzu a stability společnosti. Jedná se tedy o jakési základní hodnotové struktury ve vztahu k tomu, jak by společnost měla být uspořádána. V dalším kroku jsme proto hledali za pomoci explorační faktorové analýzy existenci latentních dimenzí v pozadí názorů na zdroje společenské soudržnosti.

Výsledky faktorové analýzy shrnuje tabulka 3. Předně v pozadí za názory na utváření společenské soudržnosti existují tři latentní dimenze – faktory, které dohromady vysvětlují 58 % variance. První faktor pojmenujeme jako „hodnoty vzájemnosti a rovnosti“, označit by se také mohl jako rovnostářství. Druhý faktor jsme nazvali „kolektivní identita“ a třetí „evropský liberalismus“. Poslední z nich vychází spíše ze spontánního dosahování soudržnosti „ze zdola“ (svoboda, demokracie, seberealizace) od jednotlivých lidí. Interpretovat druhý faktor jako čistě národní – ve smyslu nacionalismu je poněkud problematické, neboť v něm ne zcela zanedbatelnou roli hraje položka příslušnost k Evropě. Na to ukazuje i skutečnost, že ti, kdo se sami vymezují jako zastánci „národního a vlasteneckého politického programu zdůrazňujícího národ a kladoucího na první místo národní zájmy“ (hlásí se k němu 4 % respondentů), mají v průměru pozici na faktoru „kolektivní identita“ slabší (resp. stejnou) než zastánci jiných politických proudů. Podobně tomu je i u samotné odpovědi nabízející „národní soudržnost“ jako zdroj společenské soudržnosti.

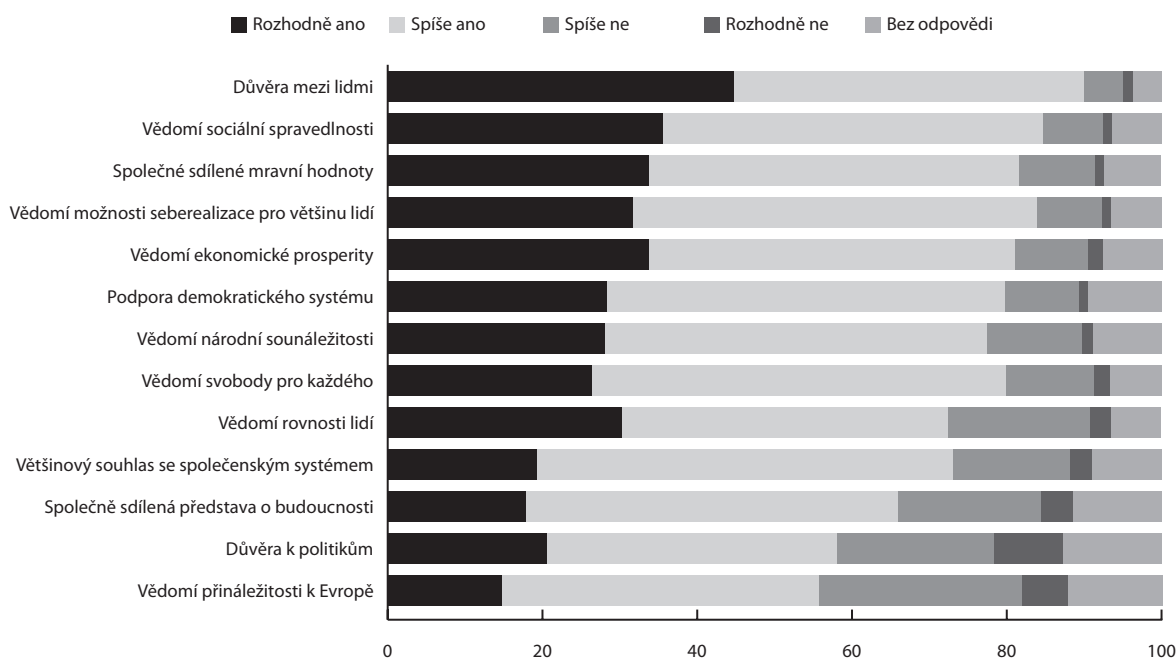
Latentní dimenze odpovědi lze pochopitelně interpretovat i konvenčně jako politické orientace. První pak lze označit za sociálně-demokratický, druhý jako konzervativní a třetí liberální [srovnej Tuček 2006]. Domníváme se ale, a také to ukáže následující analýza vazeb na politické preference, že soudržnost společnosti, byť se jedná pouze o pojem ve veřejném mínění, nelze významově zcela jednoznačně vázat na politické orientace a ideologie. Jednotlivé faktory sice vykazují korelaci s deklarovanou politickou orientací, nicméně jak uvidíme dále asociace s deklarovaným politickým programem i stranou, kterou by respondent volil, je slabá.

Je třeba zdůraznit, že faktorové zátěže nepřisuzují k latentním dimenzím položky ve všech případech zcela jednoznačně. Patrné je to zejména mezi prvním a druhým faktorem u

sdílených mravních hodnot a mezi prvním a třetím u svobody pro každého a seberealizace pro většinu lidí. Důvěra k politikům a ekonomická prosperita se dokonce vyznačují nejednoznačnou pozicí z hlediska všech tří faktorů. Znamená to, že ve veřejném mínění buď existují odlišné významy těchto odpovědí (to se pravděpodobně týká mravních hodnot a svobody), a nebo že odpovědi na ně mohly být do značné míry náhodné, což může být způsobeno tím, že lidé o nich jako zdroji soudržné společnosti v podstatě neuvažují.

Uvedená zjištění o obecné strukturaci vnímaných zdrojů společenské soudržnosti jsme ověřili pomocí metody multidimenzionálního škálování (MDS). Ta na rozdíl od faktorové analýzy nevyžaduje normální rozložení četností vstupních znaků a rovněž umožňuje sledovat i vztahy mezi nominálními či ordinálními znaky (připomeňme, že odpovědi na otázky byly měřeny na čtyřbodové ordinální stupnici souhlasu). Vzájemné postavení vnímaných zdrojů soudržnosti ukazuje graf 3, kde je na první pohled vidět zcela vydělené postavení důvěry v politiky a příslušnosti k Evropě (připomeňme jejich nejvyšší podíl záporných odpovědí). Dále je patrné vyprofilování kvadrantů zhruba ve smyslu obsahu výše uvedených latentních dimenzí. Většinu položek z prvního faktoru nacházíme v pravém horním (prvním) kvadrantu, druhý faktor kolektivní identita se nachází na pomezí druhého a čtvrtého kvadrantu, zatímco třetí faktor evropský liberalismus lze nalézt mezi třetím a čtvrtým polem. Pozice národní soudržnosti v blízkosti položek typických pro třetí faktor reprezentující liberální hodnoty (svoboda, seberealizace, demokracie) potvrzuje, že vliv národní identity na soudržnost rozhodně není českou veřejností chápán ve smyslu extrémního nacionalismu, ale spíše umírněného patriotismu. Pomineme-li krajní polohu důvěry k politikům a příslušnosti k Evropě, pak proti sobě stojí jako odlišné představy o zdrojích společenské soudržnosti

Graf 2. Co vytváří soudržnou společnost, řádková procenta

Zdroj: Naše společnost, CVVM, říjen 2004; věk 15+. N listwise = 709.

Poznámka: * sloučeno neví a neodpověděl

sdílená představa o budoucnosti, svoboda, důvěra a rovnost lidí. Tedy tři znaky tvořící hlavní kontury latentních dimenzí, které odhalila faktorová analýza. Tyto rozdílné úhly pohledů na zdroje společenské soudržnosti budeme dále analyzovat v souvislosti s jejich usazením ve struktuře společnosti.

Kde lze nalézt zastánce odlišných koncepcí zdrojů společenské soudržnosti?

Vazba jednotlivých faktorů vnímaných zdrojů společenské soudržnosti na sociodemografické ukazatele je v zásadě minimální.⁹ Hodnoty ani jednoho z nich se statisticky významně liší podle rodu, velikosti místa bydliště či třídního postavení. Velmi slabou souvislost lze vysledovat pouze u prvního a částečně i třetího faktoru mezi věkem, vzděláním a příjmem domácnosti (viz tabulku 4). Zastánců názorového směru hodnot vzájemnosti a rovnosti také přibývá s rostoucím negativním hodnocením životní úrovně domácnosti a sebezaražením z hlediska bohatství/chudoby rodiny.

Zřetelnější souvislosti jsou patrné u politických postojů a preferencí. Nejsilnější vztah nacházíme u deklarované pravolevé politické orientace, kde hodnoty faktorů kolektivní identita a hodnoty vzájemnosti/ rovnosti rostou s pohybem směrem k politické levici, zatímco s dimenzí evropský liberalismus pozitivně souvisí míra pravicové orientace. Podobně existují rozdíly v intenzitě postojů na faktorovém skóre mezi voliči či odlišných politických stran a zastánci různých politických programů. Ukazují tak na částečnou politickou konotaci pojmu „soudržná společnost“. Míra souvislosti je nicméně příliš slabá – v zásadě vysvětluje pouze asi jedno procento vzájemné variance – na to, abychom mohli tvrdit, že faktory vnímaných zdrojů soudržnosti mají zcela jednoznačný politický obsah.

Doposud jsme se věnovali souvislostem latentních dimenzí odděleně. Nyní je spolu s jejich vztahy k politickým orientacím a preferencím doplněným o subjektivní hodnocení životní úrovně domácnosti zobrazíme společně ve vícerozměrném

prostoru. Výsledek Lineárně dekompoziční analýzy (LINDA) provedené pouze za účelem explorativního znázornění profilů dimenzí variant vytváření soudržné společnosti uvádí graf 4. Vstupní maticí byly průměry faktorových skóre v kategoriích vysvětlujících znaků.¹¹

Obrázek dokumentuje, že vazba faktorů na politické programy a preference existuje, i když není příliš vyhraněná. Politický obsah se váže především k protipólům tvořeným faktorem hodnoty vzájemnosti a rovnosti a evropský liberalismus podél horizontální osy. Mezi těmito póly se politické programy seřadily přibližně od politické pravice k levici. Potvrzuje se tak druhý význam této dimenze hodnot vzájemnosti a rovnosti ve smyslu rovnostářství. Umírněný, patriotistický obsah faktoru kolektivní identita dokumentuje vzdálenost národního a vlasteneckého programu od jeho maxima. Nejblíže ke středu mají přívrženci sociálnědemokratického politického programu, stoupcí socialistického či komunistického programu se nacházejí směrem jak k hodnotám vzájemnosti a rovnosti tak i kolektivní identitě, zatímco stoupcí liberální a konzervativní politické orientace jsou orientováni směrem k evropskému liberalismu. Jak již naznačila převažující absence korelací, výrazně méně vyprofilována je dimenze kolektivní identity, která definuje obsah vertikální osy. Váže se na ni částečně životní úroveň domácnosti. Naproti tomu v této dimenzi mají nízkou hodnotu voliči US-DEU a Strany zelených. Za povšimnutí stojí umístění voličů KDU-ČSL, kteří se nacházejí v prostoru směřujícím k národní identitě souběžně s mírnou afinitou k hodnotám vzájemnosti a rovnosti. Tato dvojaká pozice je pak typická pro přívržence KSČM.

Výsledky do značné míry potvrzují dvoudimenzionalitu politických hodnot české populace [Matějů, Vlachová 2000], v nichž vedle klasické dimenze ekonomické pravice-levice – v našem případě faktory hodnoty vzájemnosti vs. evropský liberalismus – existuje ještě dimenze autoritářství-liberalismus, kterou z hlediska názorů na utváření soudržné společnosti reprezentuje faktor kolektivní identita. Je však třeba při-

Tabulka 3. Zdroje soudržnosti, faktorová analýza

	Faktor 1		Faktor 2		Faktor 3	
Sociální spravedlnost	0,77	(0,80)			0,29	(0,22)
Rovnost lidí	0,71	(0,61)	0,27	(0,35)		
Sdílené mravní hodnoty	0,60	(0,55)	0,48	(0,53)		
Důvěra mezi lidmi	0,60	(0,55)	0,35	(0,43)		
Sdílená představa o budoucnosti			0,75	(0,71)	0,21	(0,27)
Národní soudržnost			0,73	(0,68)		(0,25)
Souhlas se společenským systémem	0,30	(0,31)	0,65	(0,60)		(0,21)
Důvěra k politikům	0,23	(0,30)	0,45	(0,42)	0,40	(0,35)
Přináležitost k Evropě			0,38	(0,34)	0,70	(0,64)
Svoboda pro každého	0,43	(0,53)			0,70	(0,62)
Podpora demokracie			0,38	(0,40)	0,69	(0,68)
Seberealizace pro většinu lidí	0,53	(0,58)			0,59	(0,49)
Ekonomická prosperita	0,33	(0,39)	0,37	(0,41)	0,49	(0,43)
Vyčerpaná variance: celkem 58,4 %	19,9 %		19,8 %		18,6 %	

Zdroj: Naše společnost, CVVM, říjen 2004; věk 15+, N Listwise = 709.

Poznámka: analýza hlavních komponent, rotace Varimax. V závorkách uvedeny faktorové zátěže z faktorové analýzy MINRES (extrakce pomocí metody minimálních residuí, počet faktorů stanoven na 3, rotace Varimax)

Hodnoty faktorových zátěží < 0,2 nejsou uvedeny, zvýrazněny jsou hodnoty > 0,4 použité při interpretaci faktorů

pomenout, že uvedená vyprofilovanost názorových dimenzí na zdroje soudržnosti je poměrně slabá, často za hranici statistické významnosti. Proto při celkové interpretaci postojů veřejnosti k variantám vytváření soudržné společnosti je třeba mít na vědomí, že názorová rozrůzněnost – můžeme-li o rozrůzněnosti vzhledem k převažujícím kladným hodnocením vůbec hovořit – má v nemalé míře spíše náhodnou povahu. Je nanejvýše způsobena politickými orientacemi dotázaných a vlastním hodnocením životní úrovně. Jinými slovy, česká veřejnost sice zastává odlišné názory na potenciální zdroje „společenské soudržnosti“, tak jak byly nabídnuty k ohodnocení v baterii otázek, ty však nejsou nikterak výrazně zakotveny v sociální struktuře.

Závěr a diskuse

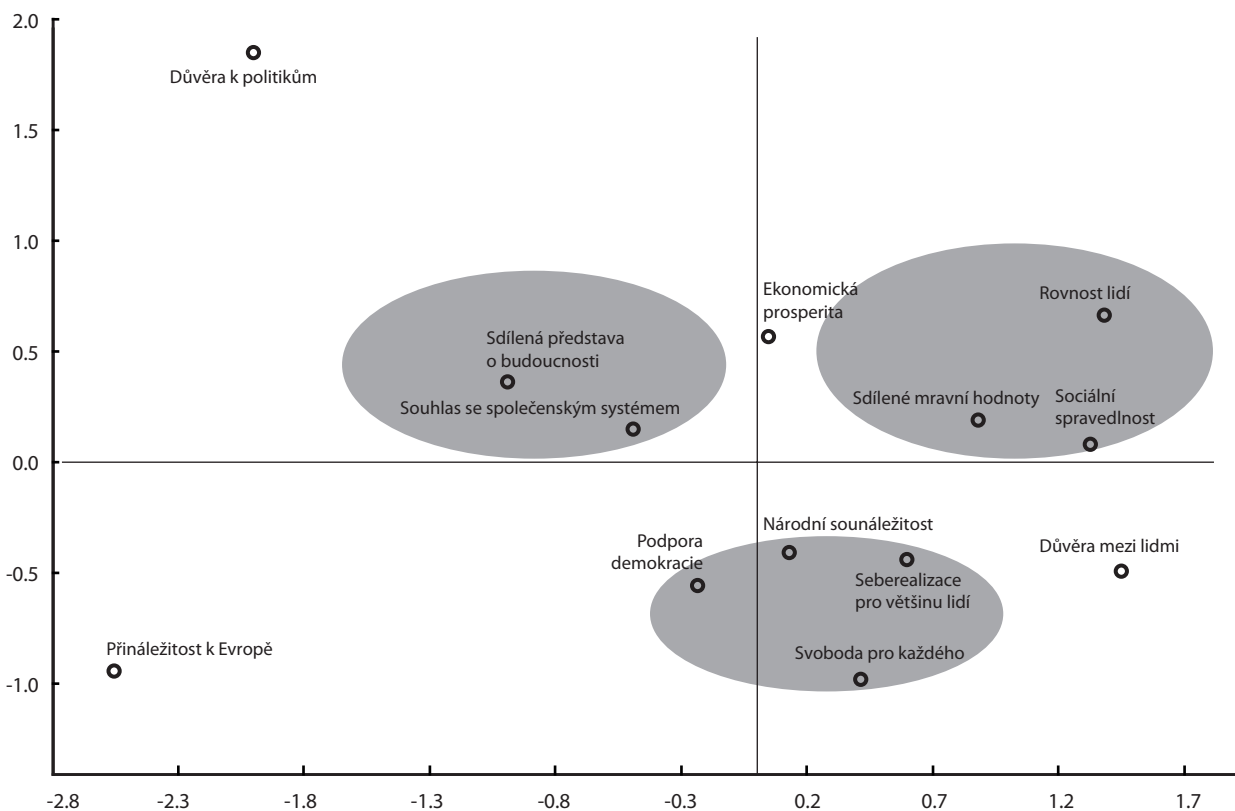
Sledovali jsme odlišné významy pojmu „společenská soudržnost“ ve výpovědích veřejného mínění (CVVM říjen 2004 a leden 2005). Nezkoumali jsme tak kohezi samotnou ve smyslu určitého atributu nějaké skupiny či společnosti, ale argumentativní kontext významu ve veřejném mínění. Česká veřejnost pojem příliš nezná, přesto v drtivé většině považuje společenskou soudržnost a její upevňování ve smyslu nabízené odpovědi jako vzájemného vycházení, porozumění a dohody za pozitivní věc. Otázkou je, do jaké míry jde o výsledek společensky žádanou a víceméně předvídatelnou odpovědi. Odpovědi na otevřené otázky ve výzkumu z ledna 2005 na druhé straně dokumentují, že skoro všichni dotázaní mají vlastní představu, byť významově rozrůzněnou, o tom, co uvedené slovní spojení

znamená. Setkat se tak můžeme s celou škálou sémantických okruhů pojmu společenská soudržnost, mezi nimiž dominuje solidarita zdola mezi jednotlivými lidmi (altruismus) spolu s úctou, respektem a slušností (důvěra).

Zbývá odpovědět na otázku, proč se vlastně pojmem „společenská soudržnost“ zabývat. To jak lidé chápou utváření soudržné společnosti odráží nejen jejich politické postoje ale také základní hodnotové orientace, které na rozdíl od tradiční levoprávní dimenze politických hodnot nejsou výhradně spjaty se socioekonomickými tématy jako je rozsah nerovností či role státu. Představují obecnější postoj ke kvalitě uspořádání mezilidských vztahů. Ač je zkoumání celospolečenské soudržnosti prostřednictvím výzkumu veřejného mínění, tedy jako názorová shoda, v podstatě ojedinělé (zmínit lze např. konsensus hodnot a postojů spojených s třídním vědomím a sociální spravedlností [Mann 1970]), můžeme názorovou heterogenitu považovat za zástupný znak diversity různých zájmových skupin ve společnosti. Samotnou sociální kohezi lze proto posuzovat skrze preference a názory na fungování společnosti v mnoha sférách: ekonomicko-politické, důvěry ve vládní i nevládní instituce, postojích k demokracii a politickému systému a mnoha dalších politických názorů [Lindqvist, Östling 2006].

Viděli jsme, že prameny toho, co by celospolečenskou soudržnost mělo vytvářet a upevňovat, jsou v představách české veřejnosti rozdílné. Stojí za nimi sdílené hodnotové struktury, které jsou ovšem pouze velmi slabě zakotveny v odlišných sociálních skupinách z hlediska jejich objektivního společenského postavení. Jak česká veřejnost uvažuje o soudržné

Graf 3. Seskupení zdrojů soudržnosti, multidimenzionální škálování

Zdroj: Naše společnost, CVVM, říjen 2004; věk 15+, N Listwise = 709.

Poznámka: metoda Alsocal, euklidovské ordinalizované relativní vzdálenosti, normalizovaný stress 0,1440

ti jakož i v pojetí národní identity typická zejména pro příznivce politické levice, zatímco dimenze evropského liberalismu je příznačná spíše pro pravicově orientované občany. Představy o „soudržné společnosti“, ač z části nahlíženy optikou politiky, nejsou zcela identickým konceptem s politickými preferencemi, byť vzájemné souvislosti jsou patrné, ať už jde o stranickou volbu, politický program nebo deklarovanou pravolevou orientaci. Nejvíce je politicky vyprofilována názorová dimenze hodnot vzájemnosti a rovnosti, kterou lze zčásti chápat také jako ekonomickou osu pravice-levice.

Shrneme-li výsledky jak předem standardizovaných tak otevřených odpovědí, v obecné rovině si pod „soudržnou spo-

lečností“ česká veřejnost v zásadě představuje dva významové okruhy. První, méně častěji zastoupený, se váže ke konsenzu ve smyslu integrační funkce jednoty hodnot a společných cílů. K němu má blízko kolektivní identita ve smyslu vlastenectví, která ale v naší společnosti v žádném případě nemá radikální podobu nacionalismu. Druhý sémantický okruh, který ve veřejném mínění obecně převažuje, se vztahuje k tomu, co bychom zjednodušeně mohli nazvat „funkční či dobrou společností“. Lidé ve svých výpovědích odkazují na solidaritu, kvalitu mezilidských vztahů, tedy vzájemnou pomoc, porozumění a slušnost, v případě předem nabízených variant odpovědí pak na důvěru mezi lidmi a sociální spravedlnost.

literatura

- Beck, W., L. J. G. van der Maesen, F. Thomése, A. Walker (eds.). 2001. *Social Quality. A Vision for the Europe*. Hague, London, Boston: Kluwer Law International.
- Linhart, J. et al. 2003. *Slovník cizích slov pro nové století*. Litvínov: Dialog.
- Lindqvist, E., Östling R. 2006. „Social Cohesion.“ *SSE/EFI Working Paper Series in Economics and Finance* No. 628.
- Machonin, P. et al. 2004. *Mechanismy sociální soudržnosti, stratifikace a role sociálního státu I a II*. Výzkumný projekt VaV – ZVZ MS6-2 zadáný MPSV. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí.
- Matějů, P., K. Vlachová. 2000. „Krystalizace politických postojů, politického spektra a role hodnot ve volebním rozhodování.“ Pp. 253-300 in P. Matějů, K. Vlachová (eds.). *Nerovnost, spravedlnost, politika*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Mann, M. 1970. „The Social Cohesion of Liberal Democracy.“ *American Sociological Review* 35 (3): 423-439.
- Misztal, B. A. 2001. „Trust and Cooperation: The Democratic Public Sphere.“ *Journal of Sociology* 37 (4): 371-386.
- Müller, K. B. 2005. „Koncept občanské společnosti, lobbování a veřejný zájem. Příčiny, podoby a důsledky demokratického deficitu v České republice.“ *Sociální studia* 2005 (1): 111-128.
- Šafr, J., I. Bayer, M. Sedláčková. 2008. „Sociální koheze. Teorie, koncepty a analytická východiska.“ *Sociologický časopis/ Czech Sociological Review* 44 (2): 247-269.
- Šafr, J., M. Sedláčková. 2006. „Koncepty a východiska zkoumání sociální soudržnosti: prakticko-politický a sociálněvědní diskurs.“ Pp. 19-37 in Tuček, M. (ed.). *Soudržnost společnosti z pohledu české veřejnosti. Sociologické studie/Sociological Studies* 06:12. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Šafr, J. 2006. „Významy pojmu „společenská soudržnost“ v názorech veřejného mínění.“ Pp. 41-66 in Tuček, M. (ed.). *Soudržnost společnosti z pohledu české veřejnosti. Sociologické studie/Sociological Studies* 06:12. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Tuček, M. 2004. „Sociální soudržnost ve vědomí lidí.“ Pp. 25-48 in P. Machonin et al. *Mechanismy sociální soudržnosti, stratifikace a role sociálního státu I a II*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí.
- Tuček, M. 2006. „Sociální spravedlnost a soudržnost společnosti.“ Pp. 137-148 in Tuček, M. (ed.). *Soudržnost společnosti z pohledu české veřejnosti. Sociologické studie/Sociological Studies* 06:12. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Tuček, M. (ed.), Bayer, I. Gatnar, L., Machonin, P., Sedláčková, M., Šafr, J., Špaček, O. 2006. *Soudržnost české společnosti z pohledu veřejnosti. Sociologické studie/ Sociological Studies* 06:12. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Tuček, M. (ed.). v tisku. *Soudržnost v diferencující se společnosti*. Praha: SOU AV ČR.
- Vávra, M. 2006. „Nesnáze s měřením postojů.“ *SDA Info* 8 (1): 9-12.

poznámky

* Tato stať je zkrácenou a významně přepracovanou verzí kapitoly [Šafr 2006] vzniklé jako součást řešení projektu „Sociální a kulturní soudržnost v diferencované společnosti“ (MPSV ČR, reg. č. 1J028/04-DP2). Přepracování textu bylo podpořeno projektem „Sdílené hodnoty a normy chování jako překonávání negativních dopadů sociální diferenciací v ČR“ (MŠMT ČR, reg.č. 2D06014). Autor by rád poděkoval za cenné rady Martinovi Hájkovi.

¹ „Ať už jste se v předchozí otázce vyslovil/a jakkoli, má podle Vás význam, aby se lidé snažili spolu lépe vycházet, rozumět si, usilovat o dohodu a vytvářet tak to, co můžeme nazvat společenskou soudržností?“ Odpovědi na čtyřbodové škále souhlasu.

² Přesné znění otázky: „Pod pojmem společenská soudržnost si lidé představují různé věci. Co všechno si pod tímto pojmem představíte Vy?“. Respondent/ka mohl/a uvést až tři odpovědi.

- ³ Sběr dat provedla agentura STEM. Informace o výzkumu lze nalézt na webové stránce projektu <<http://www.cohesion.soc.cas.cz>> a v [Tuček a kol. v tisku].
- ⁴ Dodejme, že vedle rozdílnosti některých položek v baterii byl v roce 2003 i princip dotazování jiný. Respondenti měli položky seřadit podle důležitosti.
- ⁵ Jde o analýzu parciálních korelací všech položek baterie. Koeficient negativní korelace tzv. Anti-image, při kterém je kontrolován vliv všech ostatních proměnných, dosahuje u rovnosti a sociální spravedlnosti hodnoty 0,28.
- ⁶ V nabízených možnostech zdrojů soudržné společnosti se také neobjevila dimenze bezpečnosti (pocitu bezpečí, nízké kriminality), se kterou pracuje Evropská komise [Beck et al. 2001; viz Šafr, Sedláčková 2006]. Poněkud překvapivě však tento rozměr uvádělo ve svých volných odpovědích pouhé jedno procento dotázaných.
- ⁷ K extrakci faktorů byla využita metoda hlavních komponent v programu SPSS 16. Vzhledem k tomu, že Kolmogorov-Smirnov test ukázal, že vstupní podmínka normality rozložení četností nebyla splněna ani u jedné z položek a s ohledem na to, že odpovědi na otázky byly měřeny na čtyřbodové ordinální stupnici souhlasu, byly výsledky metody hlavních komponent z SPSS ověřeny pomocí faktorové analýzy MINRES v programu Lisrel 8.8, která při výpočtu vychází z polychorických korelací měřících sílu vztahu mezi ordinálními znaky (viz tabulku 3).
- ⁸ Hodnoty Kaiser-Meyer-Olkinovy míry 0,90 a Bartlettova testu sphericity 2692,8 (sig. 0,000) ukazují, že dané položky v baterii jsou pro faktorovou analýzu vhodné.
- ⁹ Následující analýzy jsou provedeny na podsouboru respondentů starších 21 let, tedy pro populaci s ukončeným středním vzděláním.
- ¹⁰ Tři základní hierarchizovatelné sociální třídy v pojetí J. Goldthorpa: servisní (odborné profese), mezilehlé (rutinní nemanuální profese a živnostníci), dělnická, byly vytvořeny ze sebeznačení respondenta do deseti profesních skupin.
- ¹¹ Do analýzy byly zařazeny jen znaky, u nichž existuje statisticky signifikantní rozdíl v průměrné hodnotě faktorového skóru mezi kategoriemi alespoň u jedné ze tří sledovaných dimenzí.
- ¹² K problematice studia sociální soudržnosti viz [Šafr, Bayer, Sedláčková 2008]. Stavů soudržnosti české společnosti (vývoj sociálních nerovností a jejich reflexe, prostorová diferenciacce, sociální důvěra, občanská participace, homogenita přátelských vazeb a dal.) se věnuje monografie [Tuček a kol. v tisku].

*Jiří Šafr získal doktorát ze sociologie na Univerzitě Karlově v Praze. Pracuje jako vědecký asistent v oddělení Studia sociální struktury Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i. a na Institutu sociologických studií UK FSV. Zabývá se výzkumem sociální stratifikace a nerovností (sociální distance, kulturní spotřeba a sociální třídy), sociální spravedlnosti a problematikou společenské koheze a sociálního kapitálu. Externě vyučuje na KŘSZSO FHS
Lze ho kontaktovat na adrese: jiri.safr@soc.cas.cz*